

Тетяна ТАРАНУШЕНКО,
вчитель початкових класів, вчитель-методист
Веприцької ЗОШ І–ІІІ ст. Гадяцького р-ну Полтавської обл.

Індивідуалізація пізнавальної діяльності школярів

Як відомо, чи не найважливішу роль у навчанні відіграє правильно організований пізнавальний процес. Якщо він відповідає особливостям психічної діяльності кожного учня, то створюються сприятливі умови для успішного сприймання та засвоєння матеріалу. Інакше виникає суперечність між навчанням і рівнем розвитку.

Серед учителів побутує також думка, що індивідуальне навчання потрібне тільки для певного кола школярів, передусім для відстаючих, щоб "вирівняти" їхні знання і надалі колективно працювати з усіма. Але це далеко не так. Індивідуального підходу потребують усі діти. Не можна орієнтуватись на якогось середнього учня і через це обмежувати пізнавальну діяльність школяра, котрий має порівняно низький рівень логічного мислення, колом завдань, що ґрунтуються лише на наочному сприйманні матеріалу. Доцільно, не нехтуючи певний час такими вправами, ставити дедалі складніші завдання, які б стимулювали розвиток логічного мислення учнів.

Те саме слід сказати і про роботу зі здібними школярами. Серед них є такі, хто ще не привчився до розумової праці, і якщо не давати їм повного інтелектуального навантаження, не виробляти високої працездатності, то вони можуть опинитися серед так званих середняків.

Зважаючи на це, найоптимальніший варіант навчального процесу полягає в органічному поєднанні на кожному занятті колективних форм роботи з індивідуальними.

Індивідуалізація навчання має розвинути дві основні вимоги: запобігати відставанню невстигаючих і забезпечення розвитку інтересів, нахилів, здібностей усіх учнів відповідно до їхніх якостей, особливостей психіки.

Насамперед потрібно індивідуалізувати пізнавальну діяльність школярів на уроці, виконання домашніх завдань та позакласної роботи. Найлегше це робити під час закріплення навчального матеріалу та його практичного застосування; важче — коли діти опановують нові знання.

Я намагаюсь організувати індивідуальну роботу з вихованцями за принципом педагогічного передбачення. Перед вивченням нової теми визначаю, які знання з одного або кількох предметів, який особистий досвід слід використати, аби кожен школяр успішно виконав пізнавальні завдання. Затим виявляю прогалини у набутих знаннях і навичках учнів, причини відставання: шляхом аналізу письмових робіт (у тому числі й контрольних), усних відповідей, індивідуальних бесід. Залежно від потреби дітям пропонується індивідуальне завдання: повторити правило, виконати вправу, розв'язати приклад або задачу, провести додаткове спостереження тощо. Ці завдання не дуже складні для учнів. Якщо матеріал опановано і він не викликає значних труднощів у відтворенні, проводжу цю роботу на уроці, перед вивченням нової теми. У такому разі заняття починаю або з фронтальної бесіди — повто-

рення, або з невеликої самостійної роботи, під час якої виявляю недоліки і по можливості одразу усуваю їх.

Підготувавши вихованців до сприймання нових знань, організую самостійну роботу. Завдання має бути не надто легким, передбачати ті форми розумової діяльності, якими учень ще не оволодів, але здатний опанувати їх з допомогою і під керівництвом учителя.

Пізнавальне завдання ставлю до всього класу одне, але способи та прийоми розв'язання — індивідуальні, залежно від рівня знань, умінь і навичок учнів. Одним дається загальна вказівка про мету, порядок і способи його виконання, іншим доцільно поділити завдання на окремі невеликі етапи, логічно й структурно пов'язавши їх між собою.

Спостерігаю за роботою вихованців. Якщо виникають труднощі, допомагаю скласти план їх подолання: раджу переглянути раніше вивчений матеріал у підручнику, виконати аналогічні вправи, ставлю навідні запитання, орієнтую школяра. Часто пропоную ускладнені додаткові вправи тим, хто вже виконав основну роботу. Здебільшого це потребує творчого підходу, додаткового розмірковування тощо. Після цього окремі учні дістають право розповісти про зроблене. Таким чином вони постають у ролі вчителя.

Даю самостійні вправи, використовуючи дидактичні матеріали з диференційованими завданнями: різноманітні довідники, перфокарти, опорні таблиці, алгоритми, пам'ятки, картки для самоперевірки та ін. Варто лише пам'ятати, що застосування їх має бути посилюючим, творчим, цільовим.

Іноді пропоную завдання на вибір. Записую на дошці всі вправи, а учні на свій розсуд виконують те, що їм до снаги. Безперечно, добір відповідного пізнавального завдання — нелегка справа.

Прагну вести учнів від репродуктивної (відтворювальної) діяльності до творчої.

Індивідуалізувати намагаюся не лише роботу на уроці, а й домашні завдання. Вправи добираю так, щоб вони сприяли всебічному розвитку, творчій активності та самостійності. У домашніх завданнях передбачаю різноманітні операції.

Слабовстигаючим школярам вказую, які саме розділи підручника треба повторити, на які запитання відповісти.

Консультації проводжу в групі продовженого дня. Заохочую товариську допомогу.

Індивідуалізація, міцність засвоєння знань і всебічного розвитку учнів впливає із загального положення про те, що в навчанні мислення панує над пам'яттю. Це конкретизується таким чином:

- а) навчальний матеріал береться у чіткому логічному плані, зумовленому його природою;
- б) будь-який матеріал, що потребує запам'ятовування, укладається в стислий зміст;

в) на першому етапі навчання вчитель дає не весь обсяг знань, а лише основний його зміст аби учень глибоко засвоїв нове;

г) вправи добираються зрозумілі для дітей, щоб під час їх виконання школярі безперервно поглиблювали та закріплювали знання, розвивали мислення, виробляли вміння й навички;

г) для забезпечення міцності знань учні постійно повертаються до раніше засвоєного і розглядають його під новим кутом зору, аби діяти по-новому.

Правильно організована робота, увага до кожної дитини сприятиме тому, що розумові здібності її розвиватимуться безупинно, а сама вона почуватиметься сильною, здібною, цікавою для вчителя та однокласників. Забезпечити умови, щоб учень був суб'єктом навчальної діяльності (бачить своє завдання, розв'язує його, радіє), зобов'язаний кожен педагог. Передумови для цього на уроці такі:

а) не можна всіх навчити однаково, треба створити належні умови, щоб кожний школяр зробив стільки кроків, скільки може (сам або з допомогою);

б) від полювання за помилками перейти до їх профілактики (підвести учня до успіху);

в) створити комфортні умови для кожної дитини (вчитися без страху, охоче, із задоволенням);

г) виходити на режим вільної поведінки і таким чином формувати вільну особистість.

Індивідуалізація навчання – ключ до вирішення багатьох питань, насамперед – підвищення рівня свідомого й міцного засвоєння навчального матеріалу кожним учнем на уроці, оволодіння вміннями самостійно набувати нові знання, розвантаження дітей від надмірних домашніх завдань тощо.

Напевно немає батьків, учителів, які б не погодилися, що вміння вчитися – необхідне у наш стрімкий час. Наша перспективна мета у навчанні – підготовка дитини не до окремого уроку "на завтра", а до самостійного життя. Отже, діти мають відчувати потребу в знаннях, прагнути самостійно оволодіти ними. І тут єдиний шлях – вміння вчитися. Формувати це вміння треба починати з виховання самостійності у дітей молодшого віку, щоб поступово і міцно оволодіти цілим комплексом різноманітних організаційних та інтелектуальних умінь, які допомагають бути самостійним у навчанні.

Що можна зробити в сім'ї, школі, аби молодші школярі поступово, крок за кроком привчалися до цього? Дуже багато: привчати дітей до виконання режиму дня, виховувати організованість, навчати раціональних способів запам'ятовування, розвивати мислення, спостережливість. І обов'язково – прагнення до самостійної праці. Організованості в роботі сприяє дотримання певної послідовності у виконанні домашніх завдань: математика, читання, грамика, природознавство, малювання. Домашні завдання мають озброювати дітей умінням самостійно навчатися.

Як допомогти дітям опанувати прийоми навчальної діяльності? Наприклад, в умінні складати план тексту, переказувати його. Важко навчити школярів виділяти головну думку прочитаного. Слід розділити це вміння на ряд простіших. Корисно привчати дитину ставити два запитання до тексту: "Про що тут розповідається?" і "Як

про це розповідається?". Бажано спрямовувати молодшого школяра на виділення трьох головних думок – про що йшлося на початку оповідання, про що потім, чим воно закінчується.

Щоб навчити учнів стисло переказувати текст, слід використовувати прийом – сортування матеріалу. Читаючи текст, учні виконують аналітичні завдання. Наприклад: прочитай і визнач, що тебе вразило, що найбільше сподобалося тощо. Отже, замість бездумного перечитання тексту, відбувається читання з аналізом, тому діти сприймають текст не суцільно, а усвідомлюють його елементами. Це і є необхідною передумовою виділення головних думок і складання плану. Якщо узагальнити вимоги до складання плану, то їх буде три: у план слід включити тільки головні думки; вони мають змістовно пов'язуватися між собою; пункти плану необхідно чітко сформулювати.

Неабиякі можливості засвоєння раціональних прийомів роботи існують під час розв'язування задач.

Щоб самостійно розв'язати задачу, дитина має зрозуміти її умову (значення числових величин, окремих слів та виразів); виділити з умови дані й шукані, знайти зв'язки між шуканим і даним. Тому слід привчати дітей працювати у такій послідовності:

1. Уважно прочитай задачу.

2. Подумай, що означає кожне число, який зв'язок між ними, повтори про себе запитання задачі. Чи можна задачу розв'язати однією дією?

3. Коли зв'язок між числами не вдалося встановити одразу, спробуй записати умову стисло або у вигляді схеми.

4. Склади план розв'язання.

5. Склади рівняння й обчисли його значення або розв'язи задачу окремими діями.

6. Подумай, чи можна дати повну відповідь на запитання.

7. Перевір відповідь.

Уміння вчитися обов'язково включає в себе навички умілого користування підручником. Основні вимоги до роботи з навчальною книжкою такі:

1. Вміти користуватися змістом.

2. Користуватися підрядковим словником, у якому пояснюються всі незрозумілі слова з читаного твору.

3. Розуміти, що таке червоний рядок, абзац, діалог, знати римські цифри й уміння знаходити їх у творі.

Неабияке значення в оволодінні уміннями вчитися мають прийоми запам'ятовування.

Продуктивність довільного запам'ятовування залежить від рівня розумової активності та самостійності, яку виявляють учні у роботі з матеріалом, що запам'ятовують, від раціональності прийомів запам'ятовування. Треба заохочувати дітей використовувати смислово пам'ять. Найперша умова успішного запам'ятовування – розуміння того, що треба запам'ятати. Необхідно навчити дітей деяких прийомів смислового запам'ятовування. Це смислове групування, користування планом, порівняння.

Під час вивчення віршів також доцільно спочатку визначити послідовність думок, а потім заучувати строфами. Незначний за обсягом вірш краще прочитати 2–3 рази весь, а потім відтворювати. При дослівному запам'ятовуванні дітям легше заучувати текст не одразу, а розподіляючи цей процес у часі. Н а п р и к л а д: прочитати вірш

5–6 разів, відтворити його, потім займатися іншими справами, ввечері знов прочитати вірш двічі–тричі й повторити, вранці проглянути його ще 1–2 рази.

Важливу роль у самостійному навчанні учнів відіграють навички самоперевірки та самоконтролю. Молодші школярі здебільшого не відчувають потреби у самоперевірці, вони щиро вірять, що виконали все безпомилково. Біда в тому, що з перших років навчання у дітей не розвинена орфографічна пильність, тобто уміння бачити помилки.

У цьому допоможуть такі прийоми: спочатку нехай школяр, читаючи вправу, знаходить усі слова на те правило, що вивчається. Потім треба знайти й повторити правило, яке слід застосувати, виконати вправу і перевірити написане. Учням початкових класів найкраще перевіряти з підручником. Щоб затримувати увагу дітей на складних у написанні словах, слід завчасно підкреслити їх олівцем у тексті підручника, а після виконання вправи порадити дітям по буквах звірити ці слова.

Якщо є змога, варто хоч раз на тиждень продиктувати дітям вправу з підручника чи збірки диктантів, а потім запропонувати їм самостійно знайти помилки. Часто діти помилок не помічають. Щоб активізувати їхню увагу, можна дати такі орієнтири: "У цьому рядку помилка на апостроф", "на правопис великої букви". Як правило, це допомагає, діти починають шукати цілеспрямовано й швидко знаходять потрібне слово. Якщо учень самостійно працює над помилками, доцільно користуватися пам'ятками, у яких вказується послідовність дій учня щодо застосування певного правила. **Н а п р и к л а д:** пам'ятка для опрацювання правопису дзвінких і глухих приголосних.

З а п а м ' я т а й: сумнівні приголосні треба перевіряти. Перевіряй так:

1. Уважно прочитай слово.
2. Визнач, чи є у ньому сумнівна приголосна.
3. Перевір: зміни слово або добери споріднене так, щоб після сумнівної приголосної йшла голосна.
4. З'ясуй правильне написання.

Уміння вчитися включає в себе й здатність керувати своєю увагою. Особливе значення має довільна увага. Привчаючи дитину до того, що починати будь-яку роботу треба з усвідомлення її мети, добору й оцінки можливих шляхів виконання. За цих умов діти швидше і свідоміше виконують завдання, а отже, увага стає більш цілеспрямованою та стійкою.

Оволодіння умінням вчитися відбувається успішніше, якщо у дітей пробуджується і розвивається інтерес до навчання. Як відомо, зв'язок тут взаємний, адже інтерес – це і умова, й наслідок навчання. Власний досвід впевнює, що коли є зацікавленість, працюється легко і приємно, довго не відчувається втома.

Частіше ставте перед своїми дітьми запитання: "Чому? Як це можна пояснити? Де це можна ще побачити? Що тебе здивувало? Що з цим можна зробити? Як це назвати одним словом, як сказати по-іншому? А чим можна довести?".

Хочеться порадити: давайте поживу не тільки для розуму дитини – нехай частіше в неї будуть зайняті руки.

В.О.Сухомлинський з цього приводу зауважував: "...розвиток мислення дитини на кінчиках її пальців".

Запам'ятайте, людина розвивається тільки в діяльності, й усі пізнавальні здібності особистості, всі позитивні риси характеру з'являються у дитини лише тоді, коли вона виявлятиме й удосконалюватиме їх самостійно.

Розвиткові самостійності учнів у навчально-виховному процесі сприяє їх активна пізнавальна діяльність.